

Aynı Olmamanın Erdemleri

Yavuz Selim Erfidan

Hitit Üniversitesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü

Demokratik olsun ya da olmasın yeryüzünde varlık göstermiş ve var olmuş bütün toplumlar ve bireyler aynı siyasi organizasyonun, kültürün, geniş anlamda ailenin ve dinin bir parçası olmuş ve bunların altında yaşıyor olsalar da belki de benzerliklerinden çok farklılıklarını içlerinde barındırırlar. Hatta bu saydığımız ve bir parçası oldukları kavramlara yükledikleri anlamlar ve değer olarak gördüğü kabuller toplumlarda ve bireylerde çeşitli yerlere sahiptir. Pekâlâ, örneğin “Aynı siyasi organizasyona –buna artık “devlet” diyeceğiz- veya dine, ırka veya kabileye bağlı olmaları onların aynı olmalarını gerektirmez mi?” gibi bir soru sorulabilir.

Şüphe yok ki bu soruyu tarih boyunca bir çırpıda cevaplayıp kendi hayalleri ve amaçları etrafında kullanan siyasi akıllar ne yazık ki hayli fazladır ve tarih boyunca çok büyük acılara ve gerilemeye sebep olmuşlardır.

Bununla beraber bu yaptıkları, insan medeniyetine bir katkı yapmadığı gibi kendi hayallerine ulaşmalarını da mümkün kılmamıştır. Bu siyasi akılla farklılıkları ve çeşitliliği yok sayabilen tarihi teşebbüsler, medeniyet duvarına bir taş koymadıkları gibi bu duvara balyozlar vurmuş, geleceğe dair bir

medeniyet yatırımı yapmamış ve eskiden gelen medeniyet hazinesine zarar vermiştir. Halbuki, değil haritalarla gösterilen coğrafyalar; anne, baba ve çocuktan oluşan bir çekirdek aile bile değerler bakımından birbirinden farklıdır. Mevzu bahis olan insanlar değil de bir fabrikada bir makineden çıkan ürünler olsaydı bu tekçi anlayış, çoğulcu anlayışın yerini alabilirdi. O halde toplumlar ve bireyler birbirinden doğal olarak farklıdır. Peki, bu insanların farklı olmaları nedendir ve bu kötü bir şey midir?

Esasen insanlar birbirinden doğası gereği farklıdırlar. Zira “toplum” olarak adlandırdığımız şey farklı amaç ve değerlere sahip insanların bir araya gelmesi ve bir düzenle birleşmesidir. Klasik devlet teorilerinden tutun modern siyaset felsefesine kadar toplumdaki amaç ve değer farklılığı üzerine birçok düşünce inşa edilmiştir. Hatta bu farklılığın sosyolojik olduğu kadar psikolojik yanları da vardır. Eski bir doğu geleneğinde, ayna görevi gören yansıtıcı cisimlerin üzeri örtülüp insanların kendileri gibi olanla çok fazla ilgilenmemesi önerilir. Bu ritüel bugünkü bilimsel açıklamalarla da destelenmektedir. Yine eski bir Sufi sözünde “beni ben yapan benden olmayandır” der. Şu durumda herhangi bir bireyin farklılığını savunmasında ve bunu korumaya çalışmasında bu farklılıkları inkâr edenlerin dediği gibi “kötü” ve “erdemsiz” bir şeyin var olduğu söylenir; ancak bu haliyle bu iddia sadece bir itham olarak kalacaktır. Çoğulculuk bütün toplumlarda bulunan ama bazılarının inkâr ettiği bir sosyolojik durumdur. İngiliz liberal siyaset felsefecisi Sir Isaiah Berlin de dönemindeki Marksist düşünce olan değerlerin ve amaçların zaman, yer ve topluma göre belirlenebileceği düşüncesine karşı çıkmış ve değerlerin, amaçların farklılığı ve özgürlüğünün her durumda korunmasının üzerinde durmuştur.

Isaiah Berlin çoğulculuğu şöyle tanımlıyor: “İnsanların izleyebilecekleri farklı amaçlar vardır. Ama yinede onlar birbirine sempati duyabilen, birbirinden ışık alabilen ve birbirini anlayabilen (...) tamamen akılcı insanlar olabilirler.” Bu tanımlamadan da anladığımız üzere insanlar farklı amaçlara ve değerlere pek tabii sahiplerdir. Bu farklılıklarını gidermeye ve onları bir pürüz olarak görüp üzerine zımpara yapmaya çalışmak insanlığa aykırıdır. Ancak bununla beraber onların farklılıklarını kabul edersek, zaten muhtemelen birbirlerine hoşgörü ve sempati besleyecekler ve kendi farklı olan değerlerini, kendileri isterlerse, değişikliğe ya da bir evrime uğratacaklardır.

Isaiah Berlin’in çok ufuk açıcı bir filozof olduğu kesin. Öyle ki bu tanımlama çoğulculuk hakkında bireyin tepkisi üzerine çok yerli bir metaforu sizinle paylaşmama kapı aralıyor. Bir pergel çizerek yaşamak, bir ayağı daima dışarıda kendinden, yani merkez noktasından uzakta olup bir ayağı ile de bir

nokta seçip kendini belirlemek... Buna bağlı olarak ne yazık ki insan medeniyetine negatif bir katkı sunan tekçi anlayış ve onun oluşturduğu kültürel gettoların oluşmasındaki başat sebep bilgisizlik... Pergel ile çizdiğimiz çemberin dışında kalan “ötekiler” – ki bu sizin çizebileceğiniz çembere ve pergelinizin kapasitesine bağlı- hakkında ya hiçbir şey bilmeden ya da bildiğimizi zannederek yargıda bulunuyoruz. Bu sebeptendir ki örneğin Türkiye’de Kürtler bu bilgisizlik perdesinin kurbanı oldular. Batı’da, Orta Doğu’lu insanlar da yine bu sorunun edilgen nesnesi oldular.

Yine Isaiiah Berlin’in çoğulculuk anlayışına göre, çoğulcu görüşün karşısındaki tekçi görüş insani değerlerin niteliği hakkında yanılığın içindedir. Yani gerçekte tek bir nihai “iyi” yoktur. Bir çok “iyi” vardır ve hatta bunlar kendi arasında çatışıyor bile olabilir ve genellikle de çatışırlar. O halde temel insani değerler çok sayıdadır ve insanların izleyebilecekleri farklı amaçlar en az insan sayısı kadar çeşitlenebilir. Böylelikle bahsettiğimiz bilgisizlik perdesinin arkasından insani değerlerin tek bir temel değer etrafında kümelenmesini beklemek yersizdir. Hele ki “üstün” ve “alçak” değerler olarak değerleri ve amaçları bir hiyerarşiye bağlamak tekçi görüşün çokça denediği bir yoldur ve medeniyeti “üstün” dedikleri değere göre inşa etmeyi hayal eder. Ancak bir “değermatik” ile hangi değer “üstün”, hangi değer “alçak” olduğunu bilemeyeceğimiz için bu argüman da sağlıklı değildir. Öyle ki zaten medeniyet üstün, alçak, kolaycı, faydacı, rasyonel, idealist ve daha bir çok değerle birlikte medeniyet olmuştur. Görünen o ki çoğulculuk bizimle beraber yaşamak zorundadır.

Yukarıda çoğulculuğun kaynağı, gerekleri ve getirdikleri ile ilgili söylediklerimizden hareketle bu sosyolojik gerçekliğin karşısındaki devletin rolünün de merak konusu olduğunu belirtebiliriz. Hatta bu meselenin bir sorun haline gelmesi de bu merak edilen soruya verilen cevapla ilgilidir. Toplumdaki farklı değerlerin çatışabileceklerini söylemiştik. O halde devletin görevi bu sosyolojik ve geniş anlamda kültürel olan çatışmayı bitirmek değil, onun devamlılığını sağlamak ve bir hayat tarzının başka bir hayat tarzını bastırıp yok etmesini engellemektir. Yani çoğunluğu müdafaa edip çeşitli “iyilerin” var olmasını sağlamaktan bahsediyoruz. Bu çatışmayı bitirmeye çalışmak, tekçi anlayışın tarih boyunca çeşitli zamanlarda yaptığı bir girişimdir. Bu ve benzeri girişimlerin hepsi ne yazık ki yıllarca sinemanın, müziğin, edebiyatın ve tiyatronun trajik ve dramatik ürünler vermesine sebep oldu ve tüm dünya insanların acılarıyla andıkları anma günlerinden başka bir medeni katkıda bulunmadı.

Faşist İtalya'dan tutun komünist Sovyetlere kadar, Nazi Almanyasından -şiddeti ve etkisi bu üç örnek kadar olmasa da bu coğrafyayla ilgili olduğu için- tek parti Türkiyesine kadar bir çok dönemde tekçi anlayış kendini göstermiş ve sadece bu sayılı örneklerde milyonlarca insan ölmüş, sivil kayıpları normal bir hal almış, çeşitli insan hakları ihlalleri yaşanmış, özgürlüklere büyük müdahalelerde bulunulmuştur. Bu yaşananların temel sebeplerinden birisi olan tekçi anlayış, insanlığa ve bu medeniyete katkı sağlamak şöyle dursun o zamana kadar bütün insani erdemlere ve kültürlere hakarete bulunmuştur.

Yine bir toplumun tekçi anlayışa sahip olduğu ve çoğulculuğunun farkında olup bununla yaşamaya devam ettiği iki farklı dönemi ele aldığımızda aradaki farkı görmek çok daha kolay olacaktır: Nazi Almanyası ile günümüzdeki Almanya arasında bu farkı incelersek; ekonomi, sanat, siyaset, müzik ve bilimle beraber medeniyeti oluşturan onca önemli kavramın değerini dönemlerine göre görebilir ve tekçi medeniyeti yıkan anlayışa rahmet okuyup, çoğulcu medeniyete katkı yapan anlayışa şükredebiliriz.

Orta Doğu'daki mezhep çatışmalarının kaynağında da bu çoğulculuğu kabullenemeyiş ve tekçi bir din anlayışı vardır. Oysa Endülüs'ten İsfahan'a kadar İslam, tüm dünyaya felsefe, matematik, astronomi ve bilim satarken herkesin tek bir anlayışın parçası olması çok önemsenmiyordu ve bugünkü gibi çoğunluğu masum çocuklar olmak üzere milyonların ölmesine gerek kalmıyordu. Eskiden tekçi bir fetişizmi olmayan İslam kültürü yükselmişken bugün bu kültür -yine Orta Doğu kökenli bir akne tedavisi inanışında olduğu gibi, bir kalemlle çemberin içine alınan aknenin o çemberin içinde eriyip gitmesi gibi- kendisine bir çember çizip tekçi bir anlayışla eriyip gitmeye kendini mahkum ediyor. Böyle çürümeyi kendisine fayda olarak gören toplumlar, medeniyet hazinesine katkıda bulunamazlar; zira onlar aynaya bakmaktan kendilerini alıkoyamazlar.

Çoğulculuğun ve farklılığın karşısındaki tekçi anlayışa kaynaklık eden birçok düşünce sistemi ve ideoloji vardır. Yukarıdaki örneklerde bazı ideolojilerin tekçi anlayışa kaynaklık ettiğini gördük. Bu ideolojilerin tekçi anlayışta birleşmelerini sağlayan ortak nokta siyasi projecilik ve siyasi rasyonalizm ve bununla beraber gelen "ulus-devlet" paradigmasıdır.

Ulus-devlet paradigmasının çoğulculuk konusunda ayrıca ve önemiyetle incelenmesi gerekir; zira tekçi anlayışa meşruiyet kazandırmak konusunda oldukça mahirdir. Önceleri, sorun haline gelmeyen değer ve amaç farklılıkları (geniş anlamda dini, etnik, ekonomik, ahlaki ve kültürel farklılıklar) vardı. Ancak ulus devlet çok kötü bir imtihan vererek gelişen bu durumu tekçi bir

anlayışla değiştirmeye çalıştı. Bu elbette daha önce bahsettiğimiz medeniyete katkıda bulunan yapıcı “çatışmaya” zarar verdi ve medeniyetin belirli bir kalıp içinde inşa edilmesini öngördü. Yanıldığı nokta şuydu: Medeniyet inşa etmeyi amaçlamakla olmuyordu; onun kendiliğinden (spontane) bir özelliği vardı. Farklılık ve çeşitliliğe karşı tehditleri yok etmek medeniyet için yeterlidir; geri kalanını süreç ve toplum farkında olmadan kendisi oluşturur.

Ulus-devletin, örneğin en basitinden herkese kimlik kartı vermesi topluma ve bireylere daha önce ait olanları değil, başka bir sahipliği emrediyordu. Toplumların farklı kutsal günleri yerine hepsine resmi ideolojiye bağlı olarak bir bayram ve zafer günü sundu. Her çocuğa aynı eğitimi verdi ve –“ulus-devlet”e uygun olarak- tarih öğretti. Bunun sonunda medeniyet bekledi; ancak buradan çıkacak tek bir şey vardı: totaliter bir yönetim ve kısır bir toplum.

Yapılan insan hakları ihlallerini, anti-demokratik yönetimleri, korkuyla atlatılan yılları ulus-devlet kendi medeniyet hayallerinin önünde engel olarak gördü. Böylelikle insanlar iki farklı fikrin mukayesesini bile yapamadılar ve haliyle medeniyet adına bir fayda getiremediler. Oysa ki ulus-devletten beklenti yüksekti. Çünkü kadim devletlere göre ayrımcılığa karşı hukuki eşitliğe, siyasi katılıma ve eşit muameleye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına – her ne kadar o zaman bu kavramlar şimdiki halinden farklı olsa da- daha eğilimli bir şekilde idealize edildi. Ancak siyasi ve hukuki eşitlik ilkeleri gibi bir çok insan hakları ilkeleri ya çok geç hayata geçti ya da hiç geçmedi.

Siyasi bir akıl ışığında böyle bir paradigmayla bir ulus oluşturmak istemek kulağa çok kolay ve mantıklı gelebilir. Bu akıl süreci sonunda bir tektipleştirme ile karşılaşınca ise insani faaliyetlerin tamamına zarar geleceğini görmemek ise mantığa meydan okumaktır. Daha önce vermiş olduğumuz tarihi örnekler bu söylediklerimizde tam anlamıyla örtüşür niteliktedir. Yapılan insan hakkı ihlalleri, iktisadi ve ticari faaliyetlere müdahaleler ve yabancı düşmanlığı sonucundaki nefret cinayetleri bu anlayışın ürünü olup hiçbir zaman insan faaliyetlerinin ve medeniyetinin destekçisi olmadılar.

Farklılığın, çeşitliliğin, dolayısıyla bir zenginliğin sanata, bilime, ticarete ve serbest mübadele ilkesine, felsefeye, düşünceye, edebiyata, dine ve sinemaya, yani genel anlamda bir medeniyete yaptığı katkı ise tekçi anlayışın medeniyete verdiği zarar kadar gerçektir.

Son olarak yazımı o güzel ve mistik Sufi sözü ile bitirmek istiyorum. “ Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz.”